

АВГУСТИН ВОЛОШИН – МИСЛИТЕЛЬ І БОРЕЦЬ ЗА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕЮ

Людмила НЬОРБА

Copyright © 2012

Постановка суспільної проблеми. Складна проблема самоусвідомлення національної ідеї як компендіуму самотності народу через історичні умови існування українців набула значного різноманіття. Так, серед інших земель України століттями Закарпаття перебувало під владою різних держав і народів, кожна з яких проводила свою експансіоністську політику, що виявлялася у різних формах та методах. Залежно від інтенсивності поневолення незламного духу закарпатців у той чи інший період свого існування населення виражало свою непокору, більшу-меншу протидію. Апогеєм цих визвольних змагань стало створення власної держави – Карпатської України (1939 рік). Саме у цей історичний час вершиною державотворчості карпатських українців стала консолідація національно-патріотичних сил, що відбулося на з'їзді провідних діячів визвольного руху Закарпаття 12 лютого 1939 року. Сойм Карпатської України став переломним моментом у формуванні національної самосвідомості закарпатців.

Мета дослідження – висвітлити соціально-філософські ідеї А. Волошина на предмет національно-патріотичної боротьби українського народу.

Авторська концепція. Августин Волошин зумів висловити ідейні погляди українського народу на проблему національного становлення шляхом розвитку культурно-освітнього рівня населення у поєднанні із пропагуванням ідей націоналізму, толерантності, гуманізму та

**Августин ВОЛОШИН
(1874–1945)**

правозверхності. Він став визначною постаттю серед загалу провідних діячів Закарпаття, уособлював патріотичні та соціально-політичні настрої населення. Саме йому закарпатці довірили керівництво новоствореною державою та її обстоювання у міжнародному політичному житті. Виражаючи сподівання населення, він зумів організувати дієвий уряд і розгорнути широкомасштабні зовнішні політичні зв'язки та, на жаль, через експансіоністські зазіхання угорської профашистської коаліції, Україні не знайшлося місця

на міжнародній арені. Європейське співтовариство на той час було нездатне пожертвувати своєю безпекою заради збереження державної самотності Карпатської України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми. З другої половини 80-х років ХХ століття життєвий і творчий шлях А. Волошина активно досліджувало чимало науковців – В. Басараб, Т. Беднаржова, В. Бірчак, Г. Божук, М. Вегеш, В. Гомонай, В. Гренджа-Донський, М. Кляп, О. Мишанич, В. Тарасюк, В. Шандор, А. Штефан, П. Чучка, О. Богів. Всі вони характеризували віхи життя і діяльності А. Волошина як релігійного, політичного, громадського діяча, а також як великого педагога, журналіста та публіциста.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Нижче описано життєвий шлях А. Волошина як мислителя і борця за національну ідею, що утверджувалася шляхом культурної революції.

Виклад основного матеріалу дослідження й отриманих наукових результатів. Агустин Волошин народився 17 березня 1874 року в селі Келечин, що засноване в 1457, Міжгірського району Закарпатської області. Свої дитячі роки він провів у цьому гірському мальовничому селі. Батько, Іван Волошин, був священником греко-католицької церкви, мати, – Емілія Зомборі, теж походила із родини священника. На відміну від більшості тодішнього духовенства, родина говорила українською, а не угорською мовою. Отже, виховувався Августин Волошин у сільській родині в душі християнської моралі, де дотримувалися добрі традиції, різновидний закарпатський фольклор, що і формувало в нього патріотичний світогляд.

В 1883–92 роках юний Волошин навчався в Ужгородській гімназії, де мадяризація впевнено крокувала вперед, через що навчання давалося важко. У цей час талановитого Августина запримітив єпископ Ю. Фірцак, і запропонував йому продовжити навчання на теологічному факультеті Пазманського університету в Будапешті. Це був престижний ВНЗ Угорщини, у якому юнак навчався тільки один рік через хворобу. Проте з архівних документів та бібліотек він дізнався багато нового та цікавого. У 1893 році переїхав закінчити навчання в Ужгородський університет на теологічний факультет. 24 листопада 1896 він одружується на дочці професора ужгородської гімназії Ірині Іванівні Петрик. У 1897 році Августин Волошин був висвячений і став капеланом Ужгородської Преображенської Церкви. Саме цей шлях він обрав із самого початку свого життя, тому не дивно, що із просвітницькими ідеями хотів донести до народу свої релігійні погляди. І це закономірно: коли людина розвивається духовно, то вдосконалюється і в усіх інших відношеннях та аспектах.

Від початку діяльності А. Волошина вважали ще й публіцистом та журналістом. В 1903 році він став редактором єдиної руської газети “Наука”, а також співпрацював із газетою “Русин”. Його матеріали друкувались у періодичних виданнях “Українське слово”, “Підкарпатська Русь”, “Учительський голос”, “Благовісник”. Августин Волошин був ініціатором культурно-освітнього товариства “Просвіта”, яке мало велике значення для Закарпаття, адже завдяки йому було створено багато гуртків, читалень, що зліквідували неписьменність, видавало найрізноманітнішу літературу.

Він написав більше 50 книг – підручники з мови, педагогіки, логіки, дидактики, фізики, арифметики, а також текстів публіцистичних і політичних виступів, художніх творів та статей у науковій пресі. Велику увагу приділяв і психології, оскільки “психологія є тією наукою, яка описує та виявляє духовні явища”; в її завдання входить опис і пояснення процесів та явищ, наявних у людській душі. Отже, вона вивчає саму людину. Сутність такої позиції пов’язується з давньогрецькою філософією. Адже ще Сократ закликав: “пізнай самого себе”. З деяких праць А. Волошина читач міг дізнатися про основоположні принципи логіки, розроблені Сократом, Платоном, Аристотелем. Він увиразнює здобутки людської цивілізації в добу Відродження з такими мислителями, як М. Вольтер, Г. Гегель, Й. Фіхте, І. Кант, Ф. Ібервег, Р. Лотце, Е. Гуссерль, Г. Лінднер, Т. Масарик. З російських вчених А. Волошин користувався працями М. Лоського та Л. Виготського; охоче він називає ім’я славнозвісного Володимира Соловйова (1853–1900), творця вершинної філософської думки Росії, ім’я якого кровними узами пов’язане з Україною [1, с. 56]. В контексті наукових праць, виданих А. Волошином упродовж 20–30-х років минулого століття, привертає увагу цікавий підручник – “Коротка історія педагогіки для учительських семінарій”. Ця книжка першим виданням з’явилася в Ужгороді 1923 року, другим – у 1931. Отож в особі А. Волошина маємо і літописця педагогічної науки. На цей факт звернув увагу А. Штефан, відзначивши, що ще мислитель і діяч присвятив себе педагогічній діяльності і залюбки студіював праці Я. Коменського, І. Песталоцці, Й. Гербарта, Ф. Фребеля, Ф. Кіндерманна, В. Паржизека, Х. Залцманна, Ж. Руссо, В. Ченінга, Г. Манна, І. Мілтона, Ф. Фенелонс, Д. Локке, Е. Роттердамського, М. Монтеня, Ж. Мілла, Г. Спенсера, всіляко популяризуючи їхній доробок. Важливо, що він вів широку пропаганду художньої і філософської спадщини Й. Гете, Й.Ф. Шіллера, І. Канта, Й. Фіхте, Г. Гегеля, Л. Толстого, К. Ушинського [7, с. 31].

Августин Волошин вважав, що формування особистості з огляду на становлення світоглядних позицій, переконань, духовних запитів, суспільних та особистих зацікавлень здійснюється у поєднанні з такими складовими компонентами, як духовне, фізичне, естетичне і трудове виховання. У концепції підготовки вчителя народної школи вагоме місце він від-

водить моральному вихованню та духовному збагаченню. Зокрема, у розділі “Духовне виховання” в 24 параграфі на 76 сторінці обґрунтовує “ідею виховання народного духу”, підкреслюючи, що “...народна школа лише тогди буде справді народною, коли робота вчителя перейнята народним духом”. І водночас слушно застерігає: вихователь (мати, батько, вчитель) не повинен “бити дитину по голові, брати її за вуха, волосся”, “щоб не зашкодити нервовій системі”.

Стосовно естетичного чи морального виховання дитини, то потрібно ширше використовувати такі форми розваг, як “забава, казка і розмови”. Казка “служить для душевної забави”, й “має бути така, щоби в душі викликала живу і приємну діяльність фантазії і почувань”. Це дасть змогу учням розуміти прекрасне у житті, мистецтві, літературі, збагачувати ним своє повсякдення.

Велику роль у культурному розвитку юні, на думку А. Волошина, відіграє трудове виховання, суть якого полягає у “підготовці учнів до ділових життєвих обставин”, передусім любові до праці. Мислитель стверджує, що “людина створена для праці й родиться з природним нахилом до духу й заняття, які потрібні для тілесного розвитку і які слід забезпечити відповідними вправами” (скажімо, діти забавляються іграми, а підлітки і юнаки все більше переходять до творчих діянь) [6, с. 30].

Фактично всі наукові праці Августина Волошина зазнавали критики. Його звинувачували в українському буржуазному націоналізмі, називали політичним авантюристом. Тільки після смерті розпочинається очищення його від бруду, яким закидали упродовж десятиліть комуністичні ідеологи. Сам Волошин, як і його народ, пройшов складний і суперечливий шлях національного самоусвідомлення через народні переконання, національну віру і незламний духом патріотизм.

А. Волошин покладав великі сподівання на освіту як один із визначальних засобів усунування особи, що є дороговказом у напрямку до щасливого майбуття нації. Для цього в народі мають усіляко популяризуватися знання, цим самим зміцнюючи національну свідомість українського загалу. Ось висновок, сформульований ним: “Народ саме шляхом просвіти постане з глибокого сну й піднесеться до кращого матеріального життя і забезпечить собі “краще майбутнє” [6, с. 61]. У цьому контексті цікавим видається питання про нього як людину великих мораль-

них чеснот і душевних щедрот у світлі спогадів тих, хто добре знав свого навчителя й наставника. Адже крім широкої громадської діяльності, котра вимагала неабиякої організаторської енергії, А. Волошин працював і рядовим педагогом, вихователем, часто виступав із лекціями у стінах учительської семінарії, на міських мітингах, у будинку “Просвіти”. За правило його життя був девіз: “Не вимагай від інших того, чого не дотримуєшся сам”. До того ж він глибоко усвідомлював нагальність високої, патріотичної культурної незалежності Карпатської України, а також уособлював майстра усного слова, оратора, який завжди володів цікавими фактичними матеріалами з історії і повсякдення Закарпаття.

Отже, в особі Августина Волошина та інших достойників нації література Східної України, Галичини, Буковини і Закарпаття почала розглядатися як єдине ціле, як духовний набуток української нації по обидва боки Карпат. Скажімо, у період Карпатської України В. Бірчак був інспектором гімназій та семінарій, і чимало зробив для налагодження освітянської роботи в містах і селах. З приходом нового режиму в Закарпаття В. Бірчака спіткала така сама доля, як і А. Волошина. Він змушений емігрувати до Праги, де в 1939 році пише книгу “Карпатська Україна. Спомини й переживання”, сповнену розчарування й болю. Помер великий педагог в таборі НКВС в м. Тайшеті Іркутської області у 1952 році [5, с. 56].

Свого часу перша поїздка до старовинного українського міста Львова спричинила справжній переворот у душі Волошина: він усвідомив відмінність у рівнях свідомості галичан і його земляків, його приємно вразив той величезний масив українських газет і журналів, що видавалися в тогочасній Галичині. Користуючись нагодою, він підписався на цілу низку видань, враховуючи їх політичну спрямованість (“Галичанин”, “Діло”, “Свобода” та ін.). У цей історичний час зав’язуються дружні стосунки між А. Волошином і Гіядором Стрипським, який навчався у Львівському університеті. Можна без перебільшення сказати, що саме тоді в нього з’явилося бажання створити на Закарпатті організацію, яка була б подібною до галицької “Просвіти”. Однак для цього реальні умови виникнуть тільки в 1920 році. Це стосується і преси: вихід першої в Закарпатті газети, яка видавалася рідною мовою, став можливий тільки завдяки його старанням та організаторському таланту [3, с. 15].

Августин Волошин залишився вірним крайовим українським партіям і як справжній лідер удосконалював їх можливості у часто нерівних політичних суперечках. Еволюцію його державотворчих поглядів слушно дослідити, зважаючи на етапи розвитку відомих на той час політичних організацій – Руської хліборобської (земледільської) партії, Християнсько-народної партії, Українського національного Об'єднання. Сутнісно він про свою політичну долю сказав слідчому МДБ СРСР майору Вайндорфу так: “Початок моєї політичної діяльності відноситься до 1919 року, коли я став організатором Християнсько-народної партії у Підкарпатській Русі. Аналогічні за програмою цієї партії вже існували на той час у Чехії і Моравії – “Лідова партія” (Народна партія), у Словаччині – “Людова партія” (Народна партія). Поряд з Християнсько-народною партією існували й інші.

Аграрна, Соціал-демократична, Народно-соціалістична, Партія торговців і промисловців, Угорська народна партія та низка інших. Восени 1938 року на базі всіх партій виникло Українське Національне Об'єднання, тобто нова партія, яка проіснувала до 15 березня 1939” [3, с. 43].

Політичні погляди А. Волошина виразно виділялися на фоні тогочасних політичних реалій, зокрема своєю конкретністю й доказовістю. І хоча завдання партії залишалися незмінними, все ж очевидним є поворот курсу партії до християнсько-народної ідеї на тлі суворого дотримання кожним її членом партійної дисципліни. Незважаючи на досить стабільний невисокий рівень політичної свідомості місцевих жителів, їх політична соціалізація стала програмною метою діяльності більшості політичних партій. Політики, на переконання А. Волошина, повинні проводити роз'яснювальні роботи в містах і селах таким чином, щоб простий люд не потрапляв в оману, не піддавався на провокації. Саме проблема загальної політичної культури переважної більшості закарпатців призводила до протистоянь і непорозумінь у національно-культурницьких змаганнях за омріяну віками державність.

Парламентська діяльність А. Волошина сприяла одному дуже важливому моменту: чехословацька влада почала більш прихильно ставитися до проукраїнського руху в Закарпатті, хоча її контроль за життєдіяльністю українських емігрантів ніколи не припинявся. Але як посол, А. Волошин твердо вірив, що

проблеми автономії перебувають у площині порозуміння внутрішньополітичних сил краю і насамперед партій: “Чи можемо піднятися політично, якщо немає в нас об'єднувальної політичної ідеї, якщо партійні погляди роздріблюють нас на 12–15 партій і геть не хочуть між собою створити бодай якусь кооперацію? Із цих причин першим нашим завданням має бути досягнуте порозуміння, освоєні способи кооперації між руськими партіями” [4, с. 114].

На сьогодні політична діяльність А. Волошина видається різно спрямованою. Простежується певна трансформація його прихильності до політичних режимів – від демократії до вимушеної, але тимчасової, авторитарності. У будь-якому разі спроба змалювати його політичний портрет вказує на те, що маємо справу з непересічною особистістю. Факти, що висвітлюють його політичні інтереси, погляди, дії демонструють характерні ознаки політичного лідера класично національного амплуа. Серед них передусім політична толерантність, принциповість у пріоритетних питаннях, дипломатичність відносин, відвертість з політичними опонентами, політичне передбачення, послідовність і виваженість у прийнятті управлінських рішень, патріотичне світопочування, віра в людські цінності, відданість національним ідеалам.

Отже, якщо врахувати, що під тиском північних соціальних сил національна самосвідомість закарпатців усіляко пригноблювалась і винищувалась, то самовіддана діяльність Августина Волошина без перебільшення відіграла значущу патріотичну роль. Шлях, який він здолав був надзвичайно тернистим. Ось чому в його драматичних п'єсах йдеться про розв'язання соціальних, економічних, політичних, релігійних, духовних та побутових проблем, що розглядаються через формат ідейної боротьби за національне визволення. Це стосується і його драматичних творів, написаних на початку 30-х років. Зокрема, п'єса “Маруся Верховинка” (1931) відтворює характерне для тогочасного Закарпаття явище соціальної боротьби народу за національну ідею, пропагує ідейні настановлення “Провісти” [7, с. 43].

На прикладі давньоримського суспільства у п'єсі “Фабіола”, написаної під час перебування у Празі, митець висвітлює драматизм людської боротьби за віру й ідею. Герої його п'єс – це особи, котрі самовіддано захищають і поширюють християнську віру, ніякі погрози і тортури не змушують їх зрікатися своїх переконань, прийнятих до вжитку ідей, вони

свідомо йдуть на мучинецьку смерть. Зазначене дає підстави висновувати, що А. Волошин виявив послідовність і в боротьбі проти більшовизму в публіцистиці, обстоюючи національну ідею. Саме він уперше в краї на сторінках видань, спираючись на вагомі факти, розповів про комуністичну систему як велике зло для суспільства. Та й аргументація його зрозуміла: імперія, побудована на антихристиянських засадах, на класових інтересах, не може принести народу добро.

А. Волошин різко виступав проти за судження та відміни давніх народних звичаїв більшовиками – великоднього вітання, перефразування на новий “пролетарський” лад колядок, знищення храмів і переслідування священослужителів. Він публічно ставив дилему: або народу обирати шлях разом із більшовиками, чим приректи себе на повне забуття, або дотримуватися норм християнської культури, а відтак гарантувати собі майбутнє. До яких наслідків може призвести втілення у життя більшовицької політики, часописи А. Волошина показували на прикладі голодомору, котрий у 1932–33 роках охопив Україну. Активно такі матеріали друкувала газета “Свобода”. Здебільшого вміщувалися невеликі повідомлення, насичені шокуючими фактами великої трагедії цілого народу. Часто замітки, кореспонденції, статті на цю тему передруковувалися із зарубіжної преси, що підтверджувало істинність публікацій. Особливо вражали масову свідомість оприлюднені для широкого загалу розповіді очевидців про масовий геноцид етнічних українців.

Висновки А. Волошина категоричні: більшовицька ідеологія, заснована на атеїзмі, нічого доброго в душах людей не виховає, а тому їй не повинно бути місця на Закарпатті; та й у верховинському краї не має відповідного “ґрунту” для розвитку комуністичних ідей; отож місцевий більшовизм приречений на поразку, як в Угорщині, Німеччині та інших країнах Європи. Причому ним обстоювалися національно-державницькі інтереси. У праці “Про шкільне право майбутньої української держави” (1942) він висвітлює питання розвитку освіти в провідних державах світу. Детально аналізує досвід систем США та СРСР і переконує читача в тому, що справжній поступ українського народу можливий тільки тоді, коли суспільство будуватиметься на засадах вільної культурної праці та міцних духовних витоків.

ВИСНОВКИ

1. Августин Волошин жив у той час, коли закарпатці пробуджувалися від сну ХІХ століття, адже почали усвідомлювати себе органічною часткою українського народу. Як національно-культурний провідний діяч він упродовж півстоліття захищав народ, тобто домагався його права на державно-політичне життя, національну українську культуру, українську мову та обряди.

2. Розвиток національної самосвідомості А. Волошина пов’язаний з усе більш чітким визначенням своєї ідейної позиції. Він вважав, що справжнім патріотом є тільки той християнин, який усвідомлює себе представником конкретного народу. Журналістська спадщина А. Волошина переконує, що він не просто сам був християнином (і відповідно закликав інших бути християнами), а вчиняв як християнин-патріот, у якого любов до Господа підкріплювалася любов’ю до свого рідного краю, народу, сім’ї згідно з Божими заповідями. Інакше кажучи, хто не любить своєї землі, хто не знає власних етнічних коренів, той не може любити й Господа, а отже бути справжнім християнином. Тому очевидно, що національна ідея в А. Волошина неподільно пов’язана із християнською.

На прикладі Августина Волошина маємо публічне уособлення тих незліченних релігійно-національних ідей, початком яких є боротьба за Україну, починаючи від П. Сагайдачного. Саме ця боротьба за державну суверенність активізувала суспільну вагомість національної ідеї, котра спиралася на традиції народу, передусім релігійні, побутові, світоглядні.

4. А. Волошин вбачав утілення національної ідеї у зміцненні національної свідомості народу, передусім шляхом підняття його освітнього рівня. Розуміючи невинуватість кровопролиття як однієї із форм національного ствердження для будь-якого народу, він закликає саме до визволення з допомогою культурної революції. Для цього до останніх днів існування Карпатської України активно використовує ідейно-дипломатичні інструменти в боротьбі із зовнішніми та внутрішніми агресорами, і тільки фізичне порушення цілісності держави змусило його піти на відвертий крок військового протистояння.

5. Августин Волошин зумів виразити ідейні погляди українського народу на проблему на-

ціонального становлення, суть якого протягом багатьох століть полягала в охороні власних земель, а не в загарбанні чужих, та поставити її на культурно-ідейну основу, а не на засади військової сили. Саме це відрізняє його від переважної більшості українських та зарубіжних борців за національну незалежність, котрі вбачали її у радикально-екстремістських спробах домогтися омріяного успіху.

1. *Вегеш М.М.* Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських Українців / М.М. Вегеш, М.В. Делеган, О.Д. Довганич, та ін. [Відп. ред. М.М. Вегеш]. – Ужгород: Карпати, 2002. – 709 с.

2. *Вегеш М.М., Кляп М.І., Тарасюк В.Ю., Токар М.Ю.* Августин Волошин. Життя і помисли президента Карпатської України. – 2-ге вид., допов. – Ужгород: Карпати, 2009. – 480 с.

3. *Вегеш М.М., Токар М.Ю., Басараб М.М.* Карпатська Україна в контексті Українського державотворення: [навч. пос.]. – Ужгород: Карпати, 2009. – 256 с.

4. *Волошин А.* Вибрані твори / Упорядкування, вступна стаття та примітки О.В. Мишанича. – Ужгород: ВАТ “Видавництво Закарпаття”, 2002. – 528 с.

5. *Гомоннай В., Росул В., Ходанич П.* Педагогічна освіта на Закарпатті. – Ужгород: Гражда, 2003. – 112 с.

6. *Зимомря М., Гомоннай В., Вегеш М.* Августин Волошин. – Ужгород: Закарпаття, 1995. – 99 с.

7. *Ребрик Н.Й.* Література народоцветва і Чину на Українському Підкарпатті в першій половині ХХ століття: Монографія. – Ужгород: Гражда, 2007. – 220 с.

АНОТАЦІЯ

Ньорба Людмила Іванівна.

Августин Волошин – мислитель і борець за національну ідею.

У статті аналізується розробка проблеми національної ідеї у науково-публічній діяльності Августина Волошина – видатного релігійного, культурологічного, політичного діяча, який підняв і збагатив ідею самостійної національної держави України 1939 року.

Ключові слова: А. Волошин, національна ідея, патріотизм, гуманізм, освіченість, незалежність.

АНОТАЦІЯ

Ньорба Людмила Іванівна.

Августин Волошин – мыслитель и борец за национальную идею.

В статье анализируется разработка проблемы национальной идеи в научно-публицистической деятельности Августина Волошина – выдающегося религиозного, культурологического, политического деятеля, который поднял и обогатил идею самостоятельного национального государства Украины 1939 года.

Ключевые слова: А. Волошин, национальная идея, патриотизм, гуманность, образованность, независимость.

ANNOTATION

Niorba Ludmyla.

Augustyn Voloshyn – Philosopher and Fighter for National Idea.

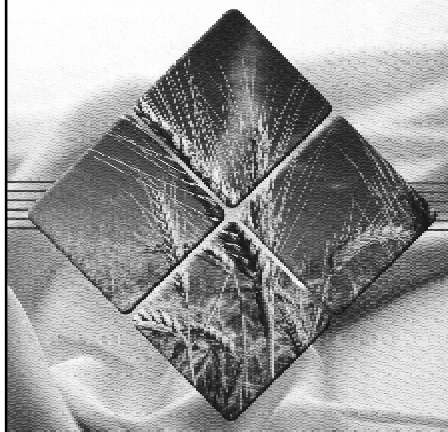
In the article the development of the problem of national idea in the scientific-public activity of Avgustyn Voloshyn – the outstanding religious, culturological, political statesman, who raised and enriched the idea of independent national state of Ukraine in 1939, is analyzed.

Key words: A. Voloshyn, national idea, patriotism, humanism, intelligence, independence.

Надійшла до редакції 23.08.2011.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

ВОЛОДИМИР САБАДУХА
УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА
ІДЕЯ ТА КОНЦЕПЦІЯ
ОСОБИСТІСНОГО БУТТЯ

Сабадуха В.
Українська національна ідея та концепція особистісного буття: Монографія / В. Сабадуха. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2011. – 175 с.

У монографії проаналізовано генезу української національної ідеї. Дослідження виконано на основі концепту сутнісних сил людини. Національна ідея розглядається як антропологічний, суспільний ідеал, норма взаємовідносин між людьми, умова розв'язання конфліктних політичних ситуацій. Аналіз здійснено в контексті європейських інтелектуальних тенденцій. Доведено, що в основі української ідеї від часів І. Вишенського й до поетів-шістдесятників та філософів Київської світоглядно-антропологічної школи лежала установка на розвиток особистісного начала. Сформульовано соціально-політичні, психолого-педагогічні умови реалізації української ідеї.

Для політиків, науковців, викладачів вишів, студентів – усіх, хто не байдужий до філософії української ідеї та майбутнього України.